

A. Zakres projektu

Celem projektu była identyfikacja czynników okresu niepełnoletności i dorosłości warunkujących doświadczanie deprivacji w życiu dorosłym z zastosowaniem modelowania równań strukturalnych i danych empirycznych. Początkowo i przez długi czas deprivacja była rozumiana jako niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, w tym brak żywności i domu. Podmiot badania stanowią ludzie bezdomni, którzy są personifikacją braku dóbr ekonomicznych.

W celu odpowiedzi na pytania badawcze przeprowadzono w sezonie zimowym badanie kwestionariuszowe we wszystkich schroniskach, noclegowniach i ogrzewalniach Warszawy i okolic na próbie $n_1 > 900$ dorosłych osób bezdomnych. Ze środków Narodowego Centrum Nauki sfinansowano realizację badania na próbie kontrolnej $n_2 > 900$ dorosłych mieszkańców Warszawy o zbliżonej strukturze wieku i wykształcenia, jak w populacji ludzi bezdomnych. W kwestionariuszu mierzonych było ponad 90 zmiennych.

Doświadczenia okresu niepełnoletności różnicowały „drogi ku bezdomności”. Na podstawie modelu klas ukrytych wyróżniono cztery grupy ludzi bezdomnych, w tym: dorosłe dzieci z dysfunkcyjnych rodzin niepełnych (10%), dorosłe dzieci z niestabilnych rodzin niepełnych (10%), dorosłe dzieci z dysfunkcyjnych rodzin (29%) oraz dorosłe dzieci ze zdrowych rodzin (51%). Ich deklaracje porównano z grupą kontrolną. Niepozytywne relacje z rodziną pochodzenia nie wykazywały autonomicznego oddziaływania na przebieg życia poprzedzającego epizod bezdomności; oddziaływanie to było równoległe m.in. względem trudności materialnych, konfliktu w środowisku życia, używania alkoholu i poczucia poniżenia. Mimo dużych różnic w poziomie wykluczenia w szkole, nie stwierdzono istotnych różnic w spostrzeganiu pierwszej pracy między osobami bezdomnymi z różnych klas ukrytych oraz między osobami bezdomnymi i posiadającymi stałe miejsce zamieszkania. Zgodnie z teorią rodziny pochodzenia Bowena, epizod bezdomności u dorosłych dzieci z rodzin niepełnych lub dysfunkcyjnych był częściej poprzedzony przez problemy w większym stopniu zależne od własnych decyzji, w tym przez *przestępczość, nadużywanie alkoholu, przemoc* niżeli przez problemy w mniejszym stopniu zależne od własnych decyzji, jak *niepełnosprawność, problemy zdrowotne i bezrobocie*. Te drugie z wyżej wymienionych były częstsze wśród dorosłych dzieci ze zdrowych (funkcjonalnych) rodzin.

Na podstawie modelu równań strukturalnych zweryfikowano hipotezę o związku negatywnych doświadczeń okresu niepełnoletności z doświadczaniem bezdomności w dorosłości, włączając niepozytywne relacje z rodzicami lub opiekunami przed 18. rokiem życia, wychowywanie się w niepełnej rodzinie, złą sytuację materialną przed 18. rokiem życia oraz poczucie wykluczenia w szkole podstawowej. Stwierdzono, że czynniki okresu niepełnoletności wykazywały istotne oddziaływanie na doświadczanie bezdomności w dorosłości. Związek ten miał głównie charakter pośredni, a w roli mediatorów występowały głównie uzależnienie, rozwód, skazanie wyrokiem sądu oraz bezrobocie. Pierwsze doświadczenia zawodowe istotnie nie różniły osób bezdomnych od grupy kontrolnej. Samozatrudnienie było jednak zdecydowanie częściej preferowane nad bycie pracownikiem zależnym przez osoby bezdomne. Niską percepcję życia rodzinnego i preferencję samozatrudnienia nad zatrudnienie uznano za czynniki warunkujące trwałość bezdomności. W trakcie analiz wprowadzono tylko niewielkie zmiany względem hipotez z modelu konceptualnego.

Analizę uzupełniono o identyfikację osobowościowych czynników ryzyka uzależnień z odwołaniem do teorii tożsamości społecznej Tajfela i Turnera. Według modelu ścieżkowego, charakterystyki jednostki przed ukończeniem 18. roku życia, jak siła charakteru, sprzeciw wobec nieuzasadnionych zakazów i zasad, łatwość w podejmowaniu decyzji, chęć wyróżniania się oraz skłonność ku płci przeciwnej wykazywały istotne oddziaływanie bezpośrednie na palenie tytoniu w okresie niepełnoletności, a zarazem istotne oddziaływanie pośrednie na palenie tytoniu w dorosłości. Zmienne reprezentujące siłę charakteru, sprzeciw wobec nieuzasadnionych zakazów i zasad, łatwość w podejmowaniu decyzji oraz skłonność ku płci przeciwnej wykazywały również istotne oddziaływanie bezpośrednie na spożywanie alkoholu w okresie niepełnoletności.

Przed analizą ilościową, przeprowadzono $n_3 > 2 \times 15$ pogłębionych wywiadów indywidualnych wśród bezdomnych mężczyzn w wieku 18–35 lat i powyżej 50. roku życia. Według retrospektywnych relacji uczestników, dysfunkcje rodziny pochodzenia wpływały na sposób spędzania czasu, także w szkole. Ponadto niepozytywne relacje z rodzicami nierzadko prowadziły do przedwczesnego opuszczenia domu rodzinnego.

B. Znaczenie projektu

Projekt był ukierunkowany na zmianę pojmowania bezdomności w społeczeństwie, włączając rozumienie metod prewencji pierwotnej wynikających z ww. czynników ryzyka okresu niepełnoletności. To ważne, mając na uwadze, że w grupie kontrolnej najczęściej za główną przyczynę bezdomności uznawano własny wybór. Opisana niska percepcja życia rodzinnego i preferencja samozatrudnienia nad pracę zależną wśród osób bezdomnych powinna mieć zarazem przełożenie na prewencję wtórną.